

**КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ
В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ****CONFLICT OF LAWS REGULATION OF MARRIAGE AND DIVORCE IN PRIVATE
INTERNATIONAL LAW**

**Косінова Д.С., д.філос. в галузі права,
старша викладачка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

**Троян А.О., студентка II курсу факультету приватного права та підприємництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

**Скотницька Є.С., студентка II курсу факультету приватного права та підприємництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

Стаття присвячена аналізу колізійного регулювання шлюбів з іноземним елементом та виникнення сімейних правовідносин. Орієнтуючись на природу зазначених правових відносин з міжнародним елементом, автори виділяють і описують цю групу саме з юридичного погляду. Важливо наголосити, що законодавство, стосовно шлюбу в різних країнах світу, помітно відрізняється. Ключова різниця полягає в тому, що в законодавчих актах більшості країн встановлені норми, які визначають матеріальні та формальні вимоги до укладання шлюбу, дотримання яких є фундаментальною умовою для визнання шлюбу законним.

Порівняння положень національного та міжнародного права дозволяє виявити умови, безпосередньо пов'язані з дійсністю шлюбу, зокрема шлюбний вік, добровільність та моногамію. Акцентовано увагу на існуванні полігамії в деяких країнах світу та її нормативному закріпленні. Полігамія також зумовлює існування «калькуючих шлюбів», тому авторами наведено причини виникнення такого поняття і прийняті правові акти, які є спробою стандартизації цього питання.

У цій статті проаналізовано форми шлюбу в міжнародному праві у порівнянні з національним законодавством. Також авторами наукової роботи досліджено способи, якими регулюються сімейні відносини з іноземним елементом. Міжнародне право підкреслює, що після офіційного проголошення шлюбу він повинен бути зареєстрований відповідно до закону в присутності представників і свідків держави, компетентної проводити цю процедуру.

На підставі чинного законодавства України зроблено аналіз колізійних норм, що пов'язані з регулюванням шлюбу з іноземним елементом. Крім цього розглянуто майновий аспект розірвання шлюбу з іноземним елементом та питання отримання громадянства України, у разі укладення такого союзу. Досліджено питання правової регламентації одностатевих шлюбів в зарубіжних країнах та можливості існування в Україні такої форми союзу.

Автори, аналізуючи наведені вище аспекти, намагалися розв'язати зіткнення колізійних норм, що зосереджені у Семейному кодексу, Законі України «Про міжнародне приватне право» та міжнародно-правових актах.

Ключові слова: шлюб з іноземним елементом, колізійні норми, умови дійсності шлюбу, розірвання шлюбу, «калькуючі шлюби».

The article is dedicated to the analysis of collision regulation of marriages with a foreign element and the emergence of family legal relations. Focusing on the nature of these legal relations with an international element, the authors highlight and describe this group specifically from a legal perspective. It is important to emphasize that legislation regarding marriage in different countries around the world differs significantly. The key difference lies in the fact that the legislative acts of most countries have established norms that define the material and formal requirements for marriage, compliance with which is a fundamental condition for recognizing the marriage as legal.

The comparison of national and international law provisions allows for the identification of conditions directly related to the validity of marriage, including marriageable age, voluntariness, and monogamy. The article highlights the existence of polygamy in some countries of the world and its normative consolidation. Polygamy also leads to the existence of "calculating marriages," and the authors present reasons for the emergence of this concept and the legal acts adopted as an attempt to standardize this issue.

This article analyzes the forms of marriage in international law compared to national legislation. The authors of the scientific work also examined the ways in which family relations with a foreign element are regulated. International law emphasizes that after the official proclamation of marriage, it must be registered according to the law in the presence of representatives and witnesses of the state competent to conduct this procedure.

Based on the current legislation of Ukraine, an analysis of conflict norms related to the regulation of marriage with a foreign element has been conducted. In addition, the property aspect of the dissolution of marriage with a foreign element and the issue of obtaining Ukrainian citizenship in case of such a union have been considered. The question of legal regulation of same-sex marriages in foreign countries and the possibility of such a union existing in Ukraine has been explored.

The authors, analyzing the above aspects, tried to resolve the conflicts of collision norms concentrated in the Family Code, the Law of Ukraine "On Private International Law," and international legal acts.

Key words: marriage with a foreign element, conflict of laws rules, conditions of marriage validity, dissolution of marriage, "calculating marriages".

Мета цієї статті полягає в комплексному аналізі колізійного регулювання шлюбів з іноземним елементом та виникнення сімейних правовідносин. Основне завдання статті – детально представити аспекти виникнення та розірвання сімейних правовідносин, проаналізувати актуальні форми шлюбу в контексті міжнародного права та національного законодавства.

Постановка наукової проблеми. Інститут шлюбу, як інститут сімейного права, з плином років кожного разу зазнавав певних трансформацій. Союз чоловіка

та жінки – є сучасною, базовою формою шлюбу, яка є визнаною в багатьох країнах. Він є особливим прикладом людських стосунків, в основу яких закладено природну мету – продовження людського роду. Таким чином, у ХХІ столітті, сім'я була визнана основною ланкою, що забезпечує подальший розвиток суспільства.

На конституційному рівні, право на укладення шлюбу гарантується величезною кількістю держав світу: створюються спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють відносини щодо цього суспільного інституту.

Відомо, що майже у кожній державі існують свої унікальні особливості регулювання спектру питань, які виникають відносно укладення шлюбу. В результаті чого, виникають численні колізії вітчизняних і зарубіжних правових норм.

В цьому відношенні, обрана тема статті набуває актуальності з огляду на те, що за останні десятиліття законодавство у сфері колізійного регулювання сімейного права практично не зазнавало суттєвих змін, в той час, коли кількість сімейних правовідносин, ускладнених іноземним елементом, постійно зростає.

Виклад основного матеріалу. Першочергово, виникає необхідність визначити поняття шлюбу з іноземним елементом. На нашу думку, таким чином, шлюб можна назвати, у тому випадку, якщо іноземний елемент виникає у наступних формах:

- різне громадянство осіб, що перебувають у шлюбі;
- існування юридичного факту укладення шлюбу на території іншої держави;
- наявність зв'язку між іноземною державою й особою, що перебуває у шлюбі (як приклад: наявність майна або проживання подружжя на території іноземної держави) [1, с. 24].

В регулюванні цього питання міжнародного сімейного права, більшість країн керується прийнятими законодавчими актами, що містять колізійні норми на національному рівні. В Україні є Закон «Про міжнародне приватне право» – окремий нормативно-правовий акт, який був прийнятий 23 червня 2005 р. та набув чинності 1 вересня 2005 р.

Частина третя статті першої цього Закону пропонує, важливе для подальшого викладу матеріалу, визначення колізійної норми, яка визначає право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом [2].

Незважаючи на те, що в Законі не є регламентованим термін «колізійна сімейна норма», в дев'ятому розділі під назвою «Колізійні норми сімейного права», прописані положення, що стосуються регулювання шлюбу з іноземним елементом.

Так як регулювання сімейних відносин з іноземним елементом відбувається не тільки на національному рівні, а й на міжнародному, Україна вважала доречним приєднатись до ряду міжнародних договорів та конвенцій. На цей час, фактично продовжується робота щодо кодифікації та імплементації норм міжнародного сімейного права [3, с. 99].

Враховуючи вищезазначене, сімейні відносини з іноземним елементом трактуємо як відносини між суб'єктами (суб'єктом) яких є іноземці чи апатриди, об'єкт яких знаходиться за кордоном, або виникнення, зміна, припинення яких пов'язані з юридичним фактором, що має місце за кордоном. До таких відносин можна віднести укладання або розірвання шлюбу громадянина України та іноземного громадянина як на території України, так і за її межами; укладання або розірвання шлюбу двох іноземців на території України, усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за її межами, тощо [3, с. 99].

В приватному праві сімейні відносини з іноземним елементом регулюються наступними двома способами: колізійно-правовим та матеріально-правовим [3, с. 100–101].

1. Колізійно-правовий (відсильний) спосіб орієнтований на компетентний правопорядок для вирішення конкретних справ. Внутрішнє право держав містить особливі норми, а саме – колізійні, що містять правила вибору права, тобто вказують, право якої держави необхідно застосовувати для врегулювання відносин з іноземним елементом. Колізійна норма, визначаючи компетентний правопорядок, підштовхує до визначення прав і обов'язків учасників відносин як права певної держави (наприклад: може бути як вітчизняним або іноземним) [3, с. 100].

2. Матеріально-правовий застерігає від конфліктів норм, шляхом гармонізації норм колізійного сімейного права. Гармонізація права – це процес зближення національних правових систем через зменшення та усунення відмінностей між ними. Гармонізація права та його уніфікація є взаємопов'язаними явищами, проте, гармонізація є більш широким поняттям, адже зближення національно-правових систем здійснюється навіть за межами уніфікації права. Основна відмінність гармонізації від уніфікації – це відсутність міжнародних зобов'язань (міжнародних договорних форм) у процесі гармонізації [3, с. 100–101].

Вважаємо, що при вирішенні конфліктів між колізійними нормами, які містяться в Сімейному кодексі, Законі України «Про міжнародне приватне право» та міжнародних правових документах, перевагу слід надавати останнім, виходячи з наступних аргументів.

В першу чергу, акцентуємо Вашу увагу на частину першу статті дев'ятої Конституції України, яка акцентує нашу увагу на тому, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [4].

Аналогічна думка міститься в ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», і в ст. 13 Сімейного кодексу. Наступна деталь, яку потрібно врахувати, закріплена у ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», відповідно до якого, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [3, с. 101].

Специфіка процесу вступу в шлюбні відносини визначається юридичними звичаями кожної країни. У більшості держав світу існує узгоджена думка, що дійсний шлюб заснований на дотриманні певних умов – матеріальних та формальних. Матеріальні умови включають в себе аспекти, пов'язані з правом на вступ у шлюб та здатністю виконувати шлюбні обов'язки. Формальні умови, в свою чергу, охоплюють вимоги до самої процедури реєстрації шлюбу, а саме до її форми та порядку. Основними є цивільна (державна), релігійна (церковна) та змішана форми.

В Україні цей аспект регулює стаття 58 Закону України «Про міжнародне приватне право». Вона передбачає, що шлюб між громадянами України, між громадянином України та іноземцем, між громадянином України та особою без громадянства, укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови дотримання щодо громадянина України вимог Сімейного кодексу України стосовно підстав недійсності шлюбу [2].

Таким чином, відповідно до положень статті 22, 24–26 Сімейного кодексу України, для визнання шлюбу дійсним в Україні необхідно встановити такі умови:

- 1) наявність, визначеного законом, віку, який становить 18 років;
- 2) учасниками шлюбу буде чоловік і жінка;
- 3) дотримані вимоги щодо добросовісності та одношлюбності;
- 4) відсутність серед осіб, які прагнуть вступити в шлюб, тих, кому заборонено це робити [5].

Шлюбне законодавство у різних країнах встановлює різні вікові обмеження для вступу в шлюб. Наприклад, у Франції мінімальний вік для вступу в шлюб для чоловіків – 18 років, а для жінок – 15 років. У Японії ці цифри становлять 18 і 16 років відповідно, тоді як в Іспанії – 14 і 12 років. У Сполучених Штатах мінімальний шлюбний вік варіюється від 15 до 21 року для чоловіків і від 14 до 18 років для жінок, залежно від штату. В деяких країнах, таких як Ємен, не існує законодавчо встановленого шлюбного віку, і він може визначатися індивідуально, наприклад, 10-річний хлопець і 9-річна дівчинка можуть

бути визнані дорослими і мати право на шлюб, якщо вони досягли статевої зрілості [6, с. 142–143].

Окрім цього, в законодавстві багатьох країн передбачена можливість зниження шлюбного віку через вагомі причини за рішенням уповноваженого компетентного органу. Наприклад, в Італії у надзвичайних обставинах шлюбний вік може бути зменшений на два роки за рішенням державного прокурора. Також, закони Франції, Англії (до 21 року), Німеччини (до 18 років) та інших країн вимагають згоди законних представників для укладення шлюбу особами, які не досягли повноліття [6, с. 143].

Згідно з чинними законами України, її громадяни мають право вступати в шлюбні відносини за межами країни у встановлених законом іноземних установах. Такі шлюби визнаються легітимними на території України, якщо вони відповідають законодавству країни, де вони були укладені.

Варто зазначити, що шлюб з громадянином України дає іноземцю право на отримання дозволу на тимчасове проживання в Україні. Після двох років спільного життя з громадянином України, іноземець може претендувати на посвідку на постійне проживання, а згодом і на українське громадянство. Якщо ж іноземець вступає в шлюб з особою, яка не є громадянином України, але має дозвіл на постійне проживання, він може отримати такий дозвіл без дворічного очікування. Однак, для отримання громадянства України в такому випадку необхідно прожити в шлюбі п'ять років [7, с. 137].

Ще однією важливою умовою для вступу в шлюб є відмінність статей осіб, що вступають у шлюб. У ситуаціях, коли виникають питання, пов'язані з фізіологічними порушеннями, спеціалізовані установи приймають рішення на підставі даних, отриманих під час медичного обстеження. Наприклад, у Великобританії це робить трибунал, а в Італії – прокуратура [8, с. 152].

Сучасна тенденція в деяких країнах Європи (таких як Німеччина, Нідерланди, Данія, Естонія) та США полягає у законодавчому визнанні одностатевих союзів, хроніка яких почалася ще в 1989 році. Це породило питання про те, хто має право керуватися законами, що дозволяють одностатеві шлюби, особливо коли люди перебувають у країнах, де такі союзи є легальними. На даний момент, одностатевий шлюб можливий, якщо обидві особи є громадянами країни, яка дозволяє такі союзи, і мають право на проживання в цій країні. Тимчасове перебування в країні з метою навчання або туризму не дає права на укладення одностатєвого шлюбу для громадян країн, де це не дозволено [8, с. 152].

Важливо наголосити, що станом на 2024 рік, в нашій державі немає жодної правової підстави для укладення одностатєвих шлюбів. Стаття 51 Конституції України, прийнятої Верховною Радою 1996 року, говорить: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї» [4].

В цей час, моногамія стала обов'язковою умовою шлюбу в усіх країнах Європи, однак деякі держави можуть не дотримуватися цього правила з різних причин, зокрема через релігійні переконання. Це особливо стосується країн з мусульманським населенням. Іслам, як всесвітнє релігійне віросповідання, допускає полігамію згідно зі своїми священними текстами. Тому, при укладенні шлюбу можуть виникати складнощі, якщо жінка, яка є громадянкою країни, де полігамія заборонена, вирішить вийти заміж за мусульманина [8, с. 151].

Відсутність однаковості у змісті визначення умов для вступу в шлюб породжує надалі «калькуючі шлюби» – союзи, визнані в одній країні і ніяк не визнані в іншій. Наявність у подружньому-сімейній сфері «калькуючих взаємовідносин» нероздільно пов'язане і обумовлюється колізійним питанням, яке складно вирішити. Проте,

у рамках сімейного законодавства країн існує тенденція до уніфікації окремих сімейних інститутів. Яскравим прикладом цього є ухвалення в період з 1902 по 1905 роки низки Гаазьких конвенцій, які стосуються питань сімейного союзу, процедур розлучення та судового розірвання шлюбу, особистих і майнових відносин у сім'ї, а також опіки над неповнолітніми та літніми членами сім'ї [8, с. 151].

Окрім аспектів, що стосуються процедури вступу в шлюб, важливо також враховувати особливості процесу розлучення. Так, у Франції, наприклад, не дозволяється розірвання шлюбу на підставі взаємної згоди сторін протягом перших шести місяців після укладення шлюбу [9, с. 174–175].

У Великобританії правова система вимагає, щоб перед поданням заяви на розлучення пройшло не менше трьох років з дня укладення шлюбу. В Сполучених Штатах Америки процес розірвання шлюбу може здійснюватися як через суд, так і за допомогою позасудових процедур. Однак, звертаємо увагу, що можливість позасудового розірвання шлюбу виникає тільки тоді, коли існує шлюбний контракт між подружжям, який визначає їх майнові права і обов'язки, а також права і обов'язки, пов'язані з дітьми [9, с. 174–175].

Як протиставлення до зазначених раніше підходів розірвання шлюбу, існують країни, де процес розлучення значно спрощений. Наприклад, у деяких штатах Мексики для розлучення не потрібно особисто з'явитися в суді: заяву можна надіслати поштою та отримати рішення суду таким же чином. Згідно зі шведським законодавством, шлюб може бути розірваний на підставі заяви одного з подружжя, без необхідності пояснення причин розлучення суду, який, у свою чергу, не зобов'язаний перевіряти факт розпаду шлюбу. Якщо друга сторона не має заперечень проти розлучення, шлюб може бути розірваний негайно. Цей підхід відображає концепцію невтручання держави в приватне життя громадян [6, с. 142].

В Україні існують два способи припинення шлюбних відносин. Позасудове розірвання шлюбу можливе через органи реєстрації актів цивільного стану за умови згоди обох подружжя, які не мають дітей. Якщо ж у подружжя є діти або вони не можуть досягти згоди, розлучення відбувається через суд на підставі спільної заяви подружжя або за ініціативою одного з них [10].

Українське законодавство дозволяє розірвання шлюбу на підставі бажання одного з подружжя. Проте, Сімейний кодекс України встановлює, що розлучення не можливе під час вагітності дружини або до того, як дитина досягне віку одного року.

Зазвичай, законодавство, яке застосовується для розірвання шлюбу, визначається особистим правом подружжя. В іншому разі, українські суди застосовують право держави спільного останнього місця проживання пари, якщо хоча б один із подружжя все ще проживає там.

Додатковим варіантом є закон найближчого зв'язку. До того ж якщо в подружжя не існує загального особистого права, вони можуть обрати особистий закон одного з подружжя як застосовне право. При цьому вибір закону має бути оформлений у письмовому вигляді.

Треба визначити закони, які слід застосовувати до транскордонних розлучень. Це можуть бути закони про розлучення:

- країни, громадянами якої є подружжя;
- країни, де проживало подружжя;
- країни, з якою подружжя має тісні зв'язки (наприклад, країна проживання одного з подружжя, країна проживання батьків подружжя тощо) [7, с. 137].

Як було вказано раніше, пари, де один з партнерів є громадянином України, можуть застосовувати українське законодавство для розірвання шлюбу. Процес розлучення в Україні зазвичай займає від трьох до чотирьох місяців.

У випадку розлучення за межами України, тривалість процесу може становити не менше одного року, залежно від країни. Процедура розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем відбувається так само, як і між українськими громадянами. Якщо подружжя погоджується на розлучення і не має спірних питань щодо майна або дітей, вони можуть подати заяву на розірвання шлюбу до органу РАЦСу. Проте, на практиці, більшість розлучень відбувається через судовий процес [11].

Зрозуміти, до якого суду слід звернутися, допоможе відповідний закон, а саме Господарський процесуальний кодекс України. Початок процедури вимагає підготовки позовної заяви, належного оформлення документів та їх подачі до суду [10].

Існує можливість розірвання шлюбу з іноземцем, навіть якщо він фізично відсутній. У такому випадку український суд відправляє судові повідомлення до країни проживання іноземного відповідача. Якщо місце проживання іноземця відоме, цю інформацію слід включити до заяви про розлучення. У разі, якщо відповідач не з'являється на судові засідання або не може бути знайдений за вказаною адресою, суд розшукує відповідача. Якщо ж місце проживання відповідача невідоме і йому не було вручено повістку, шлюб може бути розірваний заочно.

Варто підкреслити, що майно, придбане в шлюбі, є спільною власністю обох подружжя. Зазвичай, при розлученні таке майно ділиться порівну. Однак, майно, отримане одним із подружжя до шлюбу, внаслідок дарування чи спадщини, або придбане за особисті кошти, а також майно, отримане через приватизацію, вважається приватною власністю цієї особи.

Висновок. Система сімейного права, яка є відображенням суспільних відносин, продовжує адаптуватися до нових реалій, що виникають у результаті глобалізації, міграційних процесів, та змін у світоглядних орієнтаціях. Це вимагає від законодавців гнучкості та прогнозування, аби ефективно реагувати на потреби, забезпечуючи захист прав і свобод особистості в рамках сімейних відносин.

Колізійне регулювання, яке визначає застосування правових норм різних держав до сімейних відносин з іноземним елементом, стає все більш актуальним у контексті зростаючої мобільності населення.

Враховуючи вищезазначене, підкреслимо необхідність в плані узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами. Це вимагає від держави активної участі у міжнародному правовому діалозі та адаптації національного законодавства до викликів сучасності, з урахуванням змінюваних соціальних норм і цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лефтерова О. І. Колізійне регулювання визначення походження дитини, народженої в «міжнародному» шлюбі. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Правознавство*. 2019. Т. 24, Вип. 2 (35). С. 23–33.
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 30.03.2024).
3. Чепис О. І., Лазорик Є. В., Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві: шляхи подолання конфлікту кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2017. Вип. 42. С. 98–103.
4. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
6. Корнеєв Ю. В., Берегович Л. В. Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві: шляхи подолання конфлікту. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 4. С. 140–145.
7. Бідняк С. С. Укладання та розірвання шлюбу з іноземцями. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 136–138.
8. Бондарева К. В. Актуальні проблеми міжнародного сімейного права. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 148–159.
9. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн: навч. посіб. (курс лекцій). Київ: КНЕУ, 2004. 220 с.
10. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 05.04.2024).
11. Клименко С. Особливості регламентації та визначення умов укладення шлюбу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. «Юриспруденція»*. 2013. № 6–3. Том 2. С. 31–34.